

ТЕКСТ. ДИСКУРС

Т. І. Должикова (Луганськ)

УДК 811.161.2'373 + 929 Жадан

**СВОЕРІДНІСТЬ ХУДОЖНЬОГО МОВОМИСЛЕННЯ
СЕРГІЯ ЖАДАНА**

Художня література завжди була своєрідним віддзеркаленням свого часу, епохи. Її світ, хай пропущений крізь призму вигадки, душі своїх творців, все одно вміщає іноді більше правди, ніж історичні чи документальні відомості. Кожна доба може побачити себе в літературі, що, мов дзеркало, показує всі її невдачі, похибки, деякі риси гіперболізує, над дечим іронізує [Огляд української прози]. Відтворити колорит описуваної епохи, зрозуміти й відчувати його, безперечно, допомагає мова художньої літератури, яка репрезентує письменницькі стилі, що органічно поєднують поетичні, книжні, розмовні джерела національної мови та індивідуально-авторські знахідки.

Актуальність обраної теми зумовлена тим, що дослідження мовостилі українського роману дозволяє крізь інтерпретацію ідіолекту письменника зрозуміти загальні мовні тенденції в сучасному прозописмі. Особливий інтерес становлять мовні особистості, які долучилися до нових модифікацій художнього дискурсу. Таким автором є Сергій Жадан – представник нової хвилі в українській літературі, лідер покоління „дев'яностників”, яких турбують проблеми сучасного суспільства. Його творчості давали оцінку такі відомі постаті, як П. Загребельний, Ю. Андрухович, І. Андрусак, І. Римарук, І. Бондар-Терещенко та багато інших.

Предметом нашого аналізу є мовна своєрідність одного з останніх творів Сергія Жадана – роману „Ворошиловград”, який в критиці названо найкращим на сьогодні твором талановитого письменника. Сам автор схарактеризував його так: „Як мені здається, книга справді відрізняється від моєї попередньої прози: роман вийшов більш меланхолійний, більш ліричний. <...> Фактично, це роман про пам'ять, про важливість пам'яті, про безперервність пам'яті, про те, що потрібно пам'ятати все, що з тобою було, і це тобі дозволяє якось формувати своє майбутнє. Роман про те, що потрібно захищати себе, своїх близьких, свої принципи, свою територію, своє минуле, своє майбутнє. Це роман про опір, роман про протистояння, про захист своїх принципів від зовнішнього тиску” [Рецензія].

В аналізованому романі С. Жадана розгортання сюжету, подекуди з доволі реалістичними лініями, мовні партії персонажів, що рясніють сленговою лексикою, лайливими словами, дисонують з поетичністю, образністю ліричних відступів, які незначні за обсягом, але створюють певний тон викладу, дозволяють описуване сприйняти на дотик, відчувати його запах і побачити колір – і все це сильно впливає на загальне

враження від тексту. У таких уривках Жадан більшою мірою поет, ніж у своєму поетичному доробку.

Відомо, що 70% інформації людина сприймає очима, зором, тому такі важливі в художніх описах зорові деталі й уміння письменника унаочнити все, про що він оповідає. Про майстерний опис, наприклад, природи, пейзажний малюнок, кажуть, що він постає перед очима читача як живі кольори, запахи, звуки природи. А втім, освячені традицією класичної літератури, пейзажні описи мають у різних типах прози свою специфіку. Інтелектуальна проза відрізняється від описової тим, що ті самі поняття, через які відбувається зорове, фізично-дотикове, загалом – конкретно-чуттєве сприйняття навколишнього світу, в інтелектуальній прозі комбіноване в незвичні ускладнені конструкції, що викликають нові асоціації, рефлексії [Єрмоленко 2009: 181].

У романі „Ворошиловград” С. Жадан виявив себе майстром у створенні психологічного пейзажу, який у нього стислий і водночас надзвичайно промовистий.

Показовим для мови твору є слово-образ „сонце”, воно супроводжує героїв роману від початку до кінця, живе разом з ними, діє. Цей образ пов’язаний із часовим відтинком доби, він символізує початок дня: „*Сонце піднімалось якраз над нашим будинком*” [Жадан 2012: 8] (Далі покликаємося на це видання, указуючи тільки сторінку); його розпал: „*Сонце висіло високо, ставало спекотно й сонно*” (с. 225), „*Сонце рівно горіло над нами...*” (с. 384), „*Сонце все далі відкочувалось, роблячи наші тіні довгими й печальними*” (с. 121) та вечір: „*Сонце зайшло, відразу стало прохолодно*” (с. 31), „*Сонце заковувалось десь по той бік траси, й сутінки розковувались у повітрі, мов соняшники*” (с. 54).

Сергій Жадан щоразу знаходить для створення образу сонця нові характеристичні деталі, оформлені як епітети, метафори, порівняння. Так, він часто використовує стерті метафори, пов’язані з рухом: *сонце підіймалось* (с. 8), *відкочувалось* (с. 121), *покотилось* (с. 267), *заковувалось* (с. 123), *згасло* (с. 127), *зайшло* (с. 31), *розливалось* (с. 30), *нагрівалось* (с. 36), *викотилось* (с. 102), *пробивалось* (с. 116), *спалахувало* (с. 236), *застигло* (с. 247) тощо та традиційні епітети, мотивовані зовнішнім виглядом денотата, його кольором: *червоне сонце* (с. 17), *велике жовто-червоне сонце* (с. 120) та ін. Але набагато частіше ми зустрічаємо в романі контексти, де поєднані усталені загальнономовні метафори й епітети з індивідуально-авторськими образними засобами, в основі яких лежать особливості сприйняття, психологічні враження, що зумовлюють семантичний зсув, як-от: „*Сонце гострим колючим промінням пробивалось досередини*” (с. 116); „*Велике жовто-червоне сонце проповзло над нами, черкнувши дах, перевалилось за сусідній пагорб і повільно потяглося на захід, волочачи за собою проміння, ніби водорості у відкрите море*” (с. 120); „*Зранку сонце бадьоро виганяло вздовж соснових стовбурів дощові тумани, калюжі диміли...*” (с. 190);

„...маслянисте сонце протікає над головою, обтяжуючи тіні на землі, освітлює траву й гріє розбите серце асфальту” (с. 305); „Була пообідня пора, жовтнєве сонце, здавалось, укінець заплуталось серед яблуневого листя, і проміння його рухалось підлогою, мов водорості в прозорій воді” (с. 369).

Індивідуально-стильовою ознакою роману є авторські порівняння, компоненти яких моделюють образ сонця. Більшість компаративів перебувають у семантичному полі реалій, характерних для індустріального світу, що суголосно з описуваним середовищем, яке до того ж репрезентує місцевість, де формувалася мовна особистість автора. Жаданівські порівняння – це своєрідний засіб увиразнення динамічних зорових та запахових асоціацій, особливо близьких і зрозумілих для мешканців сходу України.

Авторські порівняльні конструкції сприяють виникненню нових асоціативно-метафоричних образів: „жовте, ніби вершкове масло, сонце” (с. 8), „палало червоне сонце, схоже на гарячий баскетбольний м'яч” (с. 17), „сонце пахло бензином і висіло над нашими головами, мов бензинова груша” (с. 90), „залиті сонцем, ніби гіпсом, долини” (с. 164), „сонце просвічувалось, ніби підводний ліхтар” (с. 306), „сонце бронзовим корпусом пропливло вгорі, ніби аеростат, дрейфуючи теплими повітряними потоками” (с. 323), „жовток сонця плавав у воді, наче в киплячій олії” (с. 402).

Лексико-семантичне поле „сонце” об'єднує слова: *спалахи, промені (проміння), світло, сяйво, пекло, спека, марево, засмага*, а також похідні прикметники, як-от: *сонячний згусток* (с. 32), *сонячний пил* (с. 41), *спекотне літо* (с. 84), *сонячно-нудотне відчуття* (с. 110), *розпечені сонцем поля* (с. 119), *сонячне марево* (с. 191), *сонячне світло* (с. 244), *золоті сонячні хвилі* (с. 359) тощо.

В образі сонця актуалізовані не лише лексеми на позначення кольору, температури, а й руху, дії: „*червоними спалахами розливалось вечірнє сонце*” (с. 30); „*Зранку сонце прогрівало асфальт і сушило траву, що пробивалась крізь бетонні плити*” (с. 27); „*сонце билось крізь листя й засліплювало*” (с. 61); „*Сонце здіймалось, спалахувало в нього за плечима*” (с. 236); „*сонце просвічувалось*” (с. 306); „*сонце висвітлювало кімнату*” (с. 343) та ін.

Як бачимо, рух сонця на небі переважно відбиває стан природи, зміни в ній, але також з ним безпосередньо пов'язані й описи персонажів (пор.: „*Коло одного магазину, прихилившись до дверей, стояла розморена сонцем продавщиця <...> мала засмаглу шкіру <...> і цією теплою шкірою їй виступав піт, схожий на краплі свіжого меду*” (с. 61)) та зображуваних предметів („*підбіг до жовтого, як сонце, МТЗ*” (с. 391)).

С. Жадан використовує індивідуально-авторські тропеїчні засоби й у змалюванні інших пейзажних атрибутів, як-от: місяця, неба, хмар, дощу, рослинного світу, актуалізуючи кольористично-зорові образи, що викликають в уяві різні конкретно-чуттєві асоціації, пор.: „*Травнева*

зелень, липка й барвиста, западала в очі, роз'їдаючи сітківку" (с. 18); „...Дивився кудись угору, на важкі хмари, що раптом насувались і тепер проповзали над горою, майже черкаючись об самотню щоглу над будкою, ніби перевантажені баржі, що пропливали над мілиною" (с. 78); „Я лишився сидіти в кріслі, дивлячись, як над трасою протікають червоні потоки, повітря тужавіє від пилу й сутінків, а небо стає схожим на томатну пасту" (с. 97); „Дощ зливався з сутінками, і потоки води грубими нитками запліталися в повітря" (с. 178); „Хмари виглядали важко й переповнено. Мов бензовози" (с. 196); „...Небом починає проступати ранок, і шовковиці довкола всмоктують у себе темряву, ніби чорний лимонад" (с. 220); „Сутінь розірвалась, і в повітряній ямі з'явився круглий червоний місяць, заливаючи все довкола густим сяйвом й витягуючи долиною довгі тіні" (с. 257). Такі контексти засвідчують, що вибір предметів, через які здійснюється метафоризація закодованого поняття, визначений зображуванним середовищем, специфікою сучасного слобожанського ландшафту.

Як бачимо, доволі активно в романі Сергій Жадан використовує колірну лексику і в первинному, і в похідному значеннях, виражену експліцитно й імпліцитно. Колір у творі часто постає основним компонентом тропеїчних побудов – метафоричних образів, порівняльних конструкцій. В авторській кольоровій гамі домінує один з базових кольорів – чорний: „Небо в ночі схоже на чорні поля. Повітря, ніби чорнозем, наповнене рухом і насінням" (с. 234); „Темрява попереду стала густішою, так наче розлита смола встигла застигнути" (с. 255); „Повітря було чорним і кам'яним, як вугілля" (с. 285); „Ліворуч темніли утроби депо, налиті чорнотою, ніби нафтою" (с. 283); „...Сосни, обгорнуті чорною марлею ночі..." (с. 293); „Щось за цей час змінилось, повітря стало гарячим, кольору смерті, яскравих безнадійних відтінків" (с. 302).

Кожний літературно-художній текст відповідає естетичним смакам доби. Сьогодні прозописьмо позначене кількома мовностилістичними тенденціями. Для мови сучасного твору характерним є широке використання іншомовних слів, сленгової лексики, оказіональних утворень, специфічних засобів образності. Усебічне дослідження мови сучасного роману вважаємо перспективним, оскільки воно дає можливість побачити загальні тенденції розвитку української мови крізь інтерпретацію індивідуально-авторських стилів.

Література

Єрмоленко 2009 – Єрмоленко С. Я. Мовно-естетичні знаки української культури / С. Я. Єрмоленко. – К. : Ін-т укр. мови НАН України, 2009. – 352 с.; **Жадан 2012** – Жадан С. В. Ворошиловград : роман / С. В. Жадан. – Х. : Фоліо, 2012. – 442 с.; **Огляд української прози** – Художнє осягнення історії і сучасності : огляд української прози останніх років. – Електронний ресурс : <http://biblio.lib.kherson.ua/>

hudozhne-osyagnennya.htm; **Рецензія** – Сергій Жадан : „Ворошиловград” – роман про захист своїх принципів від зовнішнього тиску : рецензія на книжку С. Жадан. Ворошиловград : роман. – Електронний ресурс : <http://avtura.com.ua/review/464/>.

Должикова Т. І. Своєрідність художнього мовомислення Сергія Жадана

Актуальність обраної теми зумовлено тим, що дослідження мовостилі українського роману дозволяє крізь інтерпретацію ідіолекту письменника зрозуміти загальні мовні тенденції в сучасному прозописмі. Особливий інтерес становлять мовні особистості, які долучилися до нових модифікацій художнього дискурсу. Таким автором є Сергій Жадан – представник нової хвилі в українській літературі.

У статті схарактеризовано мовностилістичні засоби роману Сергія Жадана „Ворошиловград”, який в критиці названо найкращим на сьогодні твором талановитого письменника. Предметом аналізу стали індивідуально-стильові ознаки роману – кольористично-зорові образи, реалізовані за допомогою специфічних характеристичних деталей, оформлених як усталені загальномовні та індивідуально-авторські епітети, варіативні метафоричні моделі, специфічні порівняльні конструкції. Особливу увагу приділено образній реалізації показового для твору слова-образу „сонце”.

Ключові слова: прозописмо, ідіостиль, слово-образ, епітет, порівняння, метафора, колірна лексика.

Должикова Т. И. Свообразие художественного языкового мышления Сергея Жадана

Актуальность выбранной темы обусловлена тем, что исследование языкового стиля украинского романа позволяет через интерпретацию идиолекта писателя понять общие языковые тенденции в современном прозописме. Особый интерес представляют языковые личности, которые приобщились к созданию новых модификаций художественного дискурса. Таким автором является Сергей Жадан – представитель новой волны в украинской литературе.

В статье охарактеризованы лингвостилстические средства романа Сергея Жадана „Ворошиловград”, который в критике назван лучшим на сегодня произведением талантливого писателя. Предметом анализа стали индивидуально-стилевые особенности романа – цветовые зрительные образы, реализованные с помощью специфических характеристических деталей, оформленных как устоявшиеся общеязыковые и индивидуально-авторские эпитеты, вариативные метафорические модели, специфические сравнительные конструкции. Особое внимание уделено образной реализации показательного для произведения слова-образа „солнце”.

Ключевые слова: прозописьмо, идиостиль, слово-образ, эпитет, сравнение, метафора, цветовая лексика.

Dolzhikova T. I. Distinguishing feature Sergey Zhadan's art language thoughts.

Art literature has always been so called reflection of its time and epoch. Its world, even passed through the prism of fiction, however, contains more truth than historical or documentary registers. Every period can see itself in literature that, like a mirror, shows its failures, mistakes, some features hyperbolize and iconize about something. Reproduce the chlorite of the described epoch, understand and feel it, of course, helps language of art literature, which represents writer's styles which emotionally unit poetical, book's speaking resources of national language and individual-author's finds.

The actuality of chosen theme is stipulated in researching of the Ukrainian novel's language style that allows to understand general language tendencies through the interpretation of the writer's dialect in modern prose. Special interest is in language peculiarities which were added to the new modifications of the art discourse. Such author is Sergey Zhadan, the representative of new wave in Ukrainian literature.

In the article by means of the characteristics of language stylistic ways of the novel „Voroshilovgrad” which is considered the talented writer's the best novel nowadays, are emphasized general language tendencies of modern prose. The subject of analyze became the novel's individuality style signs. They are color and seen images which are realized by means of the specific and distinctive details and formed as constant general language and exclusive author epithets, various metaphor models, specific comparative constructions. Special attention is paid to the image realization of the grandstand for the novel word-image „sun”.

Key words: prose writing, author's individual style, word-image, epithet, comparison, metaphor, color vocabulary.

Стаття надійшла до редакції 04.04.2013 р.

Прийнято до друку 26.04.2013 р.

Рецензент – к. ф. н., доц. Мілева І. В.